

Månadsbrev till Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby

Mars 2012

Kära systrar och bröder,

Så har den kommit till oss igen, själarnas andliga vår, som de kristna förr kallade Stora fastan. Fyrtio dagar att likna vid ett långt utdraget dop. En nedsänkning i den död Kristus dog för oss alla, för att dra upp syndens rot i våra liv och skänka oss liv och läkedom. Var det så underligt att våra syskon i den unga kyrkan otåligt längtade efter denna tid varje år? De visste att fastan var en gåva; en öken likt den Jesus, Mose och Elia vistades i under fyrtio dagar som föregick ett genombrott. De hörde vid fastans början Herrens ord genom profeten Hosea: "Därför skall jag locka ut henne i öknen och söka vinna hennes hjärta."¹

Ändå kan det kännas motsägelsefullt att tala om öknen som gåva. På ett yttre plan är öknen metaforen för kamp, avklädande, ensamhet, omprövning. Att plötsligt bli utkastad i tomhet och trötthet. Vårt livs öknar kan bestå av tusen ting, alltifrån sjukdom och lidande till övergivenhet och anfäktelser. Kan man verkligen se sådant som en gåva? "Utan frestelser kan ingen bli frälst", brukade Antonios den Store påminna sina lärjungar. Och Paulus ord, "tacka hela tiden Gud",² säger oss inte att vi är förpliktade att tacka *för* allt, men att vi kan få tacka Gud *i* och genom *allt*. Om lidandets öken är en gåva, är den det för att den öppnar vår blick för det verkligt väsentliga, och på allvar låter oss förstå innebörden i Guds rikes upp-och-ned-vända ordning: "när jag är svag, då är jag stark". Framför allt är öknen en gåva om den besvarar bönen om att få leva "ett stilla liv".³

Efter vår läsning av Första Timotheosbrevet under förfastan, var det just detta uttryck som stannade kvar hos mig. Apostelns bön att de troende skulle få leva *ett stilla liv*. Då var det mot bakgrund av makthavarnas övervakande blick och hotfulla närvaro. Vad innebär det i dag att leva ett stilla liv? Är det alls möjligt? Eller framstår själva tanken som en utopi? Kan det rentav upplevas provocerande i vår hektiska tillvaro att ens antyda möjligheten att leva ett stilla liv?

Men är det inte just detta fastan vill lära oss? Att söka den stillhet i vilken vi ser Gud i allt och överallt, enligt orden i Psaltaren: "Bli stilla och besinna att Herren är Gud."⁴ Den stillhet i vilken vår kamp inte längre är kamp i egentlig mening, eftersom vi nu erfar verkligheten i Herrens ord: "Herren skall strida för er, och ni skall vara stilla därvid."⁵

¹ Hos 2:14.

² 1 Thess 5:18.

³ Tim 2:2.

⁴ Ps 46:11, 1917.

⁵ 2 Mos 14:14.

Psaltarorden om att bli stilla och besinna att Herren är Gud, har varit ett bottenord i mitt liv i över trettio år. Jag kan fortfarande minnas när Anden första gången gjorde dem levande, hur hjärtat fäste sig vid orden. Som en för vilken det inte faller sig naturligt att vara stilla, har jag alltid haft en dragning till "de stilla i landet".⁶ Kanske just genom att jag känt av mitt eget underskott av stillhet och avundats dem; tillbakadragna skomakare som Hjalmar Ekström och kontemplativa genier som Gregorios av Nazianzos. De har genom åren bjudit min egen aktivism ett välgörande motstånd, och lockat mig ett stycke ut i deras frivilligt valda öknar. De öknar som Anden förde dem till, likt Jesus i evangeliet den första söndagen i fastan. När bönen om ett stilla liv nu väcks på nytt, drabbas jag av en insikt: omvändelsen handlar i hög grad om att vända om från den egna aktivismen till Guds väldiga kraft, som gör sig gällande först när människohjärtat stillnar. Trots att jag många gånger läst orden i Jeremia 30:15, ser jag dem nu i ett nytt ljus: "Vänd om och var stilla." Omvändelse och stillhet. Orden är sammanflätade. Under fastan blir det tydligt: ingen stillhet låter sig förvärvas utan omvändelse.

*

Naturligtvis är det inte så att stillheten framkallar Guds närvaro – Gud är alltid närvarande, som abba Bessarion uttrycker det: *Gud är här, Gud är överallt* – men den gör oss närvarande. Och därmed framträder den alltid närvarande Herren så levande och verklig som han är. Bön är uppmärksamhet. Inre samling. Närvaro. Stillhet.

Stillhetens främsta fiende är distraktionerna. De har aldrig varit enkla att hålla ifrån sig. Det kan annars vara lätt att idealisera det förflutna i förhållandet till den egna samtiden. Så klagar till exempel en munk på 500-talet över att det bara finns tre andliga vägledare värda namnet, en i Rom, en i Korinth och en i trakten av Jerusalem. Och i sin bok *The problem of distraction* konstaterar filosofen Paul North att ända sedan Augustinus dagar "har uppmärksamhetens förskingring beklagats". Även om varje tid har en tendens att framställa sin egen som sämre än gångna tider, utsätts vi dock i dag för en typ av distraktioner som inte tidigare existerat, inte minst genom internets ständiga närvaro i våra liv. Just i det senare ligger bekymret. Inte i att nätet i sig är av ondo, utan i att det överallt och hela tiden är närvarande. Vi lämnas med allt färre utrymmen i livet som är fria från distraktion.

En rad forskare och författare har under senare år uppmärksammat den allt större svårigheten till uppmärksamhet och inre koncentration som följer av denna utveckling. Så beskriver till exempel den franske filosofen Bernard Stiegler medieteknologiernas inflytande som katastrofalt på den unga generationens inlärnings- och koncentrationsförmåga. I boken *The shallows: What internet is doing to our brains*, menar den amerikanske journalisten Nicholas Carr att internet ligger bakom mycket av vår tids rastlöshet, vår oförmåga att under längre tid koncentrera oss på en sak. Carr talar om den påverkan som sker på vår hjärna eftersom denna inte är en orubblig hårdvara, utan snarare har karaktären av en tillvänjande mjukvara.

Ett av de områden detta riskerar att gå ut över är förmågan att rofyllt och eftertänksamt försjunka i en god bok. "Kanske måste vi alltså acceptera att den djupa och långa läsningen verkligen är utrotningshotad i vår distraherade tidsålder", undrar forskaren

⁶ Ps 35:20.

Magnus Bremmer i en understreckare i Svenska Dagbladet nyligen, där han reflekterar kring fenomenet. Om detta gäller läsning i allmänhet, gäller det än mer den andliga läsningen, i synnerhet bibelläsningen, som i så hög grad är beroende av närvaro och inre samling. Vi läser ju inte Bibeln för att ha läst. Vi läser för att läsa.

Här kan Stora fastan få vara ett motgift, en tid när vi bjuder distraktionerna motstånd och övar oss i den andliga läsningens långsamma konst – så att Gud kan bjuda oss det motstånd vi behöver. Och när det kommer till andlig läsning är det viktiga faktiskt inte vad vi läser, snarare hur och varför. Vi går till bibeltexterna i vårt lektionarium inte för att kunna bocka av dagen texter: "nu har jag läst dem". Avsikten är att lyssna till rösten som kallar och korrigerar, som uppfordrar och uppmuntrar. Vi för dialog med texten, läser frågande och långsamt. Vi läser för att bli omvända till den stillhet där mötet med Gud blir oundvikligt. En sådan läsning blir i sig en motståndshandling, en fasteakt, som verkar fram den befrielse som kommer av att vi inte bara blir bekräftade – vi blir besegrade. Är det inte denna rening vi alla egentligen längtar efter? Som G K Chesterton en gång uttryckte det: *We do not really want a religion that is right where we are right,* och *We do not want, as the newspapers say, a church that will move with the world. We want a church that will move the world.*

Så hur går vi den väg på vilken vi övervinner distraktionerna – och Gud oss? En god början är att med Paulus be bönen om "ett stilla liv". Den bönen är ett rop ur vår hjälplöshet. Att inse sin maktlöshet är inte farligt, tvärtom är det nödvändigt för att vi på allvar skall erfara vad stillheten – och därmed frånvaron av aktivism – kan göra med en människa. Därefter påminner vi oss att inga revolutioner behövs för framåtskridandet på den inre vägen. Det lilla måttet, konsekvent tillämpat, får inte bara vårt inre att slå sig till ro. Även distraktionerna faller till marken. En fördel med de nya teknologierna är ju att de faktiskt går att stänga av. "Vi kan koppla ner, vi kan välja fåtöljen i det tysta rummet i stället för tunnelbanan som läsplats", skriver Magnus Bremmer. Fastetidens fyrtio dagar kan bli en tillvänjningens tid, för kropp, själ – och hjärna! Vi övar oss att gå vilovägen – märk det motsägelsefulla: öva *och* vila på samma gång – för att den vägen skall bli vår även under de andra dagarna.

Om det är något jag vill uppmuntra till under fastan, är det just omsorgen om bibelläsningen. Den kan se ut på många olika sätt. Den ryske teologen Vladimir Lossky läste varje år igenom Bibeln från pärm till pärm under Stora fastan. Hans vana skall inte göras till ideal, men står som ett tecken: låt Skriften vara viktigare än annars under fastan! För en del av oss är det tillräckligt att följa ordningen för bibelläsning i vårt lektionarium. I ortodox tradition läser man sig igenom fem bibelböcker i liturgin under fastan – Första Mosebok, Profeten Jesaja, Ordspråksboken, Markusevangeliet och Hebreerbrevet – och de troende uppmuntras att fördjupa sig i dessa i sin egna *lectio divina*. Någon väljer att bo i en bibelbok, vandra med en person i Bibeln, lyssna till en profet osv. Men vad och hur mycket vi än läser, låt oss komma ihåg: vi läser inte för att ha läst – så som vi inte fastar för att ha fastat – utan vi läser för vad läsningen gör med oss. God läsning är något gott i sig; den utvidgar ett stilla rum i vårt inre. När det rummet växer blir det enklare att dra sig tillbaka dit även om man omges av brus. Som Dag Hammarskjöld formulerade det i ett vägmärke: "Att bevara den inre stillheten mitt i stojet."

Nu några ord i ett annat ämne. En del av er har säkert noterat den debatt som uppstått i svensk kristen press efter Sigfrid Demingers reflexioner i Dagen om den frikyrkliga identiteten. När Deminger, som är en av frikyrkans mest erfarna teologer och församlingsledare under det senaste halvsekle, yttrar sig på det sätt han nu gör finns anledning till eftertanke. Hans artikel är föredömligt fri från polemik; han tar sin utgångspunkt i allt det goda frikyrkligheten gett honom och så många av oss. Det ger orden eftertryck när han skriver: "Därför blir sorgen stor när jag tvingas konstatera att den inte bär hela vägen." Demingers slutsats blir, antydningvis: "Kanske att frikyrkligheten haft sin tid. Att den fullgjort sitt uppdrag."

Många har i det samtal som följt gett uttryck för igenkänning. Sigfrid Deminger sätter ord på en sorg inte så få delar. Andra känner sig förnärmade och reagerar med upprördhet. Men vad saken handlar om är inte att det frikyrkliga arvet inte har spelat en stor och viktig roll i kristenheten. Frågan är snarare: Är detta arv tillräckligt att bygga en kyrka, och därmed ett kristet liv på? Eller annorlunda uttryckt: kan det ge oss tillgång till kyrkans hela och rika trosskatt?

När frikyrkligheten uppstod på 1800-talet var det som rännilar av förnyelse inom den befintliga Svenska kyrkan. Det kan vara viktigt att komma ihåg att dess förgrundsgestalter inte hade för avsikt att bilda nya kyrkor. De ville se en förnyelse och vitalisering av det bestående. Det gällde inte minst Lewi Pethrus, som livet igenom vägrade utträda ur Svenska kyrkan eftersom han betraktade pingstväckelsen som en förnyelserörelse inom denna. Detsamma gällde egentligen redan Martin Luther på 1500-talet, och Sigfrid Demingers frågor rörande frikyrkan går i hög grad att ställa även till den lutherska kyrkan, så som till exempel teologen Ola Tjørholm tidigare har gjort: "Kan det lutherska projektet upprätthållas i dagens läge? Bör det alls upprätthållas?"

På samma sätt som Sigfrid Deminger inte menar att de frikyrkliga skall bli lutheraner, menar inte Tjørholm att lutheranerna skall bli romerska katoliker. Den bakomliggande frågan är större: Finns det en grundläggande kontinuitet i kyrkans liv, ända från apostlarna dagar till vår tid, som innebär att vi tror i gemenskap med dem som gått före oss och därmed inte ständigt behöver "uppfinna hjulet på nytt"? Och vad innebär det i så fall att som kristen och kyrka, i Sverige i dag, eftersträva att den kontinuiteten upprätthålls och inte bryts?

*

Det kan finnas anledning att se närmare på likheterna mellan det "lutherska" och det "frikyrkliga" så som förnyelserörelser inom kyrkan i olika tider. Kanske kan det hjälpa oss att förstå den kris bägge dessa kyrkor i dag genomgår. I en sentida form av populär historieskrivning har Martin Luther tecknats som en antikatolsk upprorsman som ville befria kyrkan från Roms välde. Bilden är historiskt helt missvisande. Luther betraktade sig själv som en god katolik, ja, i själva verket som en *bättre* katolik är de kyrkoledare han kritiserade. Han hade inga som helst avsikter att bryta med Rom och bilda en ny kyrka, men ville få bort de missbruk som skymde evangeliet. Detta gällde större delar av den reformatoriska rörelsen under tidigt 1500-tal. Den såg som sin uppgift att korrigera, och därmed vara en förnyande kraft inom den enda kyrkan. Varje sådan förnyelserörelse har som mål att göra sig själv överflödig.

Reformationen var alltså djupt förankrad i kyrkans katolska arv. I de tidiga bekännelseskriterierna, så som den Augsburgska bekännelsen, finns detta kontinuitetsmedvetande kraftfullt uttryckt. Ett synsätt som kom att leva kvar länge, vilket till exempel speglas när Fredrika Bremer efter sitt besök hos påven Pius IX år 1859, säger till den kardinal som påpekar att en person som hon inte borde dö som kättare: "Men jag är inte kättare, jag är en katolsk kristen." Varpå kardinalen säger: "Men icke romersk-katolsk?!" "Nej", svarar Fredrika Bremer, "jag anser mig mer katolsk än så!"

Under tidigt 1900-tal fick detta förhållningssätt till kyrkans katolicitet ett förnyat uttryck när kyrkoledare som Nathan Söderblom och Manfred Björkquist, inte utan motstånd, talade om behovet av en "evangelisk katolicitet" inom Svenska kyrkan. Nathan Söderblom påpekade att det finns en grundläggande enhet mellan Svenska kyrkan och den romersk-katolska kyrkogemenskapen eftersom reformationen i Sverige, till skillnad från i till exempel Tyskland och Danmark, inte innebar att någon ny kyrka skapades. Detta katolska medvetande fördjupades av fader Gunnar Rosendal och den liturgiska förnyelsen inom Svenska kyrkan. Man bör i sammanhanget komma ihåg att beteckningen "luthersk", som särart på Svenska kyrkan, inte infördes förrän på 1700-talet. Ordet "protestantism" började användas först på 1800-talet. Medvetandet om att vara en "katolsk kyrka" fanns alltså kvar inom Svenska kyrkan i flera hundra år efter reformationen. Brytningen med Rom innebar inte ett övergivande av katoliciteten, så som reformatorerna uppfattade den. Först långt senare blev "lutheran" liktydigt med att vara icke-katolsk. "Svenska kyrkan blev protestantisk när medvetenheten om denna bestämning överskuggade hennes medvetande om att vara en katolsk kyrka", skriver kyrkovetaren Sven-Erik Brodd.

Som kristna i ett så kallat protestantiskt land har många av oss växt upp med en negativ syn på själva ordet katolsk. När detta ord började användas, redan på 100-talet, var det ingen konfessionsbeteckning. Ordets innebörd är "allmännelig" (vilket vi också säger i trosbekännelsen där det ursprungligen heter *jag tror på en enda, heliga, katolsk och apostolisk kyrka*). Inget ord uttrycket så radikalt och självklart att den kristna tron gäller alla, överallt, i alla tider. Att bekänna sig till kyrkans katolicitet är att bekänna sig till hennes universalitet. Katolsk är motsatsen till provinsiell och än mer till sekteristisk. I den meningen har även den ortodoxa kyrkan alltid betraktat sig som katolsk.

Efter reformationen och Luther kom dock katolsk och protestantisk att bli konfessionella termer. Katolsk blev liktydig med romersk-katolsk och protestantisk blev en negation till detta. Det är i denna verklighet vi i dag lever och som gör att många, begripligt nog, känner sig obekväma när någon antyder att kyrkan till sitt väsen alltid varit katolsk.

*

Frikyrklighetens kris kan sägas höra samman med det faktum att hennes identitet är utpräglat profetisk. Det är inget att skämmas över. Tvärtom. De frikyrkliga väckelsernas förgrundsgestalter, som konsekvent vägrade kalla sig själva "pastorer", var inte bara predikanter i allmänhet. De var profeter som talade så att folk fick ett styng i hjärtat. En sentida motsvarighet till fornkyrkans munkar som vägrade låta sig prästvigas.

Utan profeter förtvinar kyrkan. Vi behöver dagligen be att de sänds i vår väg och att vi känner igen dem när de dyker upp, ofta från oväntat håll. Men profeternas uppgift är inte att bilda nya kyrkor, snarare att få de gamla kyrkorna att besinna sig och öppna för Andens vind. När profeterna bildar nytt och väckelsen organiserar sig i kyrkosamfund, riskerar den att utestänga sina anhängare från bredden, höjden och djupet i kyrkans rika trosskatt.

På samma gång som all kristendom behöver profetisk Ande, behöver också allt kristet liv en tradition att böttna i. "Den stora kristna traditionen", låt oss kalla den så, består av Andens livgivande ström under tvåtusen år av kristen historia. Den traderas i kyrkans samlade erfarenhet av andligt liv sedan apostlarnas dagar. Traditionen i denna mening är inget tillägg till Bibeln, inte heller går den utöver denna, men utgör inkarnationen av Skriften i kyrkans liv. Traditionen är garanten för en kristendom som bevarar förbindelsen med sina rötter. Den ger det perspektiv som gör risken för självförhävelse något mindre: vi var inte först, har inte hunnit längst eller förstått mest.

När Sigfrid Deminger nu ställer frågorna om frikyrkan haft sin tid, utmanar han oss till en självkritisk prövning av den egna kyrkliga identiteten. Det är knappast smärtfritt, och frågorna kan inte besvaras snabbt och lättvindigt. Men att ställa dem är kanske inte ett svek mot det frikyrkliga arvet, utan kan snarare vara ett uttryck för vår förpliktelse mot den ursprungliga visionen hos frikyrkans pionjärer.

Vad innebär det för frikyrkan att välja en förnyad överlåtelse till den stora kristna traditionen? Och vad innebär detta för Svenska kyrkan? En radikal omvärdering av såväl det "reformatoriska projektet" som av det "frikyrkliga projektet" innebär naturligtvis inte att vare sig den lutherska kyrkan eller frikyrkorna upphör att existera. Upptäckten av det rika arvet från den odelade kyrkan får inte leda till att vi glömmer, än mindre föraktar, vad vi fått från den tradition som fött oss. Frågan är hur det ursprungliga profetiska arvet, från såväl reformationen som de frikyrkliga väckelserna, i dag kan tjäna kyrkans enhet och katolicitet.

För frikyrkorna och för Svenska kyrkan – de två kyrkofamiljer som de flesta av oss i Ekumeniska Kommuniteten i Bjärka-Säby tillhör – innebär det att synlig kristen enhet till sist också förutsätter en form för gemenskap med Roms biskop och aposteln Petrus efterträdare. Vi talar då inte om enhet *under* Rom, utan enhet *med* Rom. Naturligtvis kan detsamma sägas om Konstantinopel, Alexandria, Antiochia eller Moskva, men jag nämner här i första hand Rom eftersom vi själva tillhör västerlandet och dess kristenhet. Det förutsätter givetvis en ömsesidig respekt. Om vi som kommer från de yngre kyrkorna behöver en medveten överlåtelse åt de katolska och ekumeniska ideal som utmärker traditionen från kristenhetens första årtusende, behöver de äldre kyrkorna, i synnerhet den romersk-katolska, en vilja att erkänna de reformatoriska rörelsernas profetiska bidrag till kyrkan. Vägen till enhet kan aldrig gå genom att vi konverterar till varandras kyrkor, än mindre genom att den ene lägger den andre under sig. Jesu väg ser annorlunda ut: Han är mitt ibland oss som Guds tjänares tjänare. Och förmodligen kommer vägen till det synliga enhet som Jesus bad om bland hans lärjungar, att få oss alla att häpnar. Har inte överraskningsmomentet alltid varit utmärkande för Andens verk?

En annan avgörande fråga i sammanhanget, som särskilt rör frikyrkorna, är hur vi relaterar till biskopsämbetet som i traditionen från den odelade kyrkan alltid har betraktats som ett avgörande enhetsband. Detta är en av de frågor som det kommer att reflekteras över när Johannesakademien senare i vår inbjuder till ett seminarium om "Kyrkan, Anden och ämbetet", där bland andra vår visitator biskop Biörn deltar tillsammans med biskopar från den romersk-katolska och ortodoxa kyrkan liksom ledare för frikyrkan.

För ytterligare eftertanke kring dessa frågor inbjuder vi till ett samtal i Bjärka-Säby på Palmsöndagens eftermiddag. Sigfrid Deminger och Lennart Thörn, bägge profiler och betydande ledargestalter inom svensk frikyrklighet, kommer då att föra ett lågmält samtal i Biblioteket i Nya Slottet om *Frikyrkans väg genom död till liv*. Lennart Thörn kommer dessutom att predika i Palmsöndagens mässa kl 8.00 och Sigfrid Deminger ger oss en homilia i söndagens vesper. Välkomna!

Så vill jag önska er alla, kära vänner, en rik och välsignad fastetid, med något av den ljuva smaken av att "det är gott att hoppas i stillhet på hjälp från Herren". Dessa rader skriver jag från det ofrivilliga "eremitage" där jag vistas under fastetiden. En lunginflammation som jag ådrog mig i januari övergick i hjärtmuskelinflammation med åtföljande sjukhusvistelse och nu en längre konvalescens. Denna påminnelse om livets skörhet, och läkares förhållningsorder om strikt stillhet under en längre tid, vill jag nu försöka ta emot som en gåva. Min förhoppning är dock att, med Guds hjälp och genom era böners bistånd, vara tillbaka i tjänst till palmsöndagen.

Er tillgivne,

